

Колдонулган адабияттар:

- 1.Ильясов Ф.Н. Национальное сознание и поведение // Страна и мир. Мюнхен, 1990. №6.
- 2.Кыргыз тилинин сөздүгү. Бишкек. Биринчи бөлүк. 2011, 540-б.
3. Кыргыз тилинин сөздүгү. Бишкек. Экинчи бөлүк. 2011, 579-б.

Рецензент: ф.и.к., доцент Г.Бакирова

УДК: 809.43.1 (575.2) (04)

DOI 10.33514/1694-7851-2020-2-135-141

Мусулманкул кызы Айгерим

КР УИАнын Ч. Айтматов атындагы ТАИнин илимий кызматкери

КЫРГЫЗ ТЕРМИНОЛОГИЯСЫНЫН ИЗИЛДӨӨ ТАРИХЫ

ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ КЫРГЫЗСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

HISTORY OF STUDYING THE KYRGYZ TERMINOLOGY

Аннотация: Бул макалада кыргыз терминологиясынын изилдөө тарыхы каралат. Терминология боюнча маалымат берилет. Кыргыз терминологиясынын илимий негиздерине тиешелүү теориялык пикирлер белгилүү окумуштуу Б.М. Юнусалиевдин эмгектеринде да бар.

Түйүндүү сөздөр: термин, терминология, өздөштүрүлгөн сөздөр, сөздүктөр.

Аннотация: В статье рассматривается история изучения киргизских терминов. Предоставляет информацию по терминологии. Кыргызская терминология связана с научной основе теоритических идей в трудах известного ученого Б.М. Юнусалиева.

Ключевые слова: термин, терминология, заимствованные слова, словари.

Annotation: In this article kyrgyz of terminology to searching from history. Kyrgyz terminology related to the scientific basis of the theoretical ideas are the writings of the famous scientist B.M. Yunusalieva.

Keywords: term, terminology, borrowed words, dictionary.

Терминология комиссиясы өзүнүн ишин 1926-жылы баштаган. Советтер союзунун Коммунисттик партиясы жана Совет өкмөтү партиянын X-XII съезддеринин өлкөдө маданий революцияны ишке ашыруунун тажрыйбалык чараларынын бири катарында Кыргыз Автономиялуу областтык Ревкомдун токтому менен Билим Комиссиянын карамагында 1926-жылы 8-майда Терминология комиссиясы түзүлгөн.

Маданий революциянын алгачкы кадамы эң алды менен улуттук жазуу-сызууну түзүү, боордош элдердин, эң алды менен улуу орус элинин көп кылымдык бай тажрыйбасынан пайдаланып, башталгыч мектептин көлөмүндө окуу китептерди жана программаларды түзүү зарылчылыгы белгиленип, анын негизги принциптери аныкталган. Ал принциптер:

1. Термин катары төл сөздөрдү кеңири пайдалануу;

2. Араб-иран сөздөрүн термин катары пайдаланууга чек коюу;

3. Орус жана интернационалдык сөздөрдү термин катары алардын эне тилде шайкеш эквиваленти болсо кеңири колдоно берүү. Термин жасоо принциптерин иштеп чыгууда төмөндөгүдөй өбөлгөлөр эсепке алынган:

Биринчиден, Улуу Октябрь Социалисттик Революциясы жүзөгө ашкан (XX кылымдын башы) мезгилден алда канча мурда эле кыргыз тили жалпы кыргыз коомчулугу үчүн бирде түшүнүктүү, кыйла өнүккөн, грамматикалык жалпылыгы жана закон ченемдери эчак эле иштелип чыгып, калыптанып калган оозеки (жалпы элдик) тил болгон.

Кыргыз тили негизинен оозеки түрүндө жашаганы менен ал эбак эле грамматикалык түзүлүшү ырааттуу, сөз байлыгы мол тилдерден болгондугун, башкасын айтпасак да, ошол эле оозеки кыргыз тилинде “Манас” эпосу сыяктуу залкар чыгармалар жаралгандыгы күбөлөйт.

Анын лексикасында тармактык (б.а. терминологиялык маанидеги) сөздөр да бар экени талашсыз. Айыл-чарбасынын кээ бир тармактары өнүгүп, өзгөчө мал чарбасы негизги тармактардан болгондугу белгилүү. Коомдук турмушунда болсо, кыргыздар капитализмге чейинки коомдук мамилелердин тепкичинде турушкандыктан, алардын арасында коомдук институттардын айрымдары адат, патриархалдык-уруучулук мамилелери өздөрүн курчап турган жаратылыш жөнүндө белгилүү системага келтирилген дүйнөгө көз караштары, моралдык-этикалык эрежелердин жыйындысы, оозеки адабияттын жанрлары арбачылыгында болсо кээ бир кол өнөрчүлүк кесиптеринин тармактары (жыгач устачылык, темир устачылык, оймочулук, килем токумачылык ж.б) да өнүккөндүктөн, булардын ар бирине тиешелүү кесипчилик терминдери да болгон. Ошондой эле, жаратылыштын кубулуштарынын, тоо тектеринин, жер бетинин рельефтеринин, жаныбарлар жана өсүмдүктөр дүйнөсүндөгү нерселердин атоолорун, эстетикалык (көркөмдүк, сулуулук) түшүнүктөрүн ж.б. билдирген миндеген сөздөр болгон. Алардын көбү жазма адабий тил пайда болгондон кийин термин катары биология, зоология, ботаника, анатомия, география, астрономия, коом таануу, укук, философия, медицина ж.б. Илимдерде кеңири белгилүү болуп, ар кайсы сөздүктөрдөн орун алды: баш, көз, кол, жүрөк, түлкү, дене, бугу, беде, жалбырак, тамыр, чолпон, алтын казык, ашуу, дөңсөө, деңиз, талаа, дыйкан, күн, аалам, дайра, көл, арча, жолборс, арпа, буудай, пахта ж.б.

Революцияга чейин кыргыз коомунда өкүм сүргөн патриархалдык-феодалдык өндүрүш мамилелерине ылайык аларга мүнөздүү коомдук жана чарбачылык түшүнүктөрдү билдирген терминдик маанидеги сөздөр болгон: салык, барымта, чөп ооз, бүтүм, түтүн, бий, болуш, датка, кул, манап, бай, кедей, күң, аласа, бересе, маяна, жайлоо, кыштоо ж.б.

Кыргыз тилинде оозеки чыгармачылыктын бийик сереси болгон “Манас” эпосу жана ага жакын ондогон кенже эпостор, жомок жана уламыштар, кошок жана армандар жаралып, аларда чиеленген окуялар, укмуштуу көрүнүштөр, сюжеттер баяндалган. Ал чыгармалар элдик тилдин лексикалык каражаттарынын жардамы менен жаралгандыктан, аларды көптөгөн келечек илимий терминге айланган сөздөр кездешет (жомок, уламыш, арман, кошок, айтыш, кордоо, жаңылмач, кезек, ыр, казал, жөө жомок ж.б). Демек, илимий термин тармактарынын түзүүдө негизги принциптердин бири-эне тилдин ошол лексикалык корун толугу менен пайдаланууга негизделгендигинин себеби жогоруда дагы айтылган өбөлгө менен түшүндүрүлөт.

Принциптердин 2-пунктунда араб-иран тилдеринен оошкон сөздөрдү термин катары пайдаланууга чек коюу маселеси баса белгиленген. Себеби революцияга чейин кыргыздардын арасында, өзгөчө калайыктын терең катмарына ислам дининин догмалары анча кеңири кулач жая албас да, эски түрк жазма тилинин кээ бир үлгүлөрүнүн таралышынан улам диний түшүнүктөргө байланыштуу аздыр-көптүр лексикалык өздөштүрүүлөр анын лексикасынан кездешет. Ошондой эле, кыргыздардын арасында мусулманчылыкка чейинки синкретизм ишенимдеринин-анализмдин, тотемизмдин, шаманизмдин ж.б. элементтери аралашкан диний түшүнүктөр өкүм сүрүп келгендиктен, мисалы, аластоо, жер-суу таюу, мүчөл өткөрүү, өпкө чабуу сыяктуу түшүнүктөрдүн атоолору да ошол синкретизм диний ишенимдердин туундуларынан болуу керек. Ал эми мектеп, мугалим, китеп, ажал, аалам, адал, азан, азап сыяктуу арапчадан кирген сөздөр болсо өз кезегиндеги лексикалык өздөштүрүүлөрдөн.

Иран тилдеринен оошкон өздөштүрүүлөрдөн кыргыз тилинин лексикасынан орун алуу себептери болсо арапчадан кабыл алынган сөздөргө караганда бир топ башкача. Ырас, алардын ичинде да диний ишенимдерге байланыштуу атоолордун аттары жок эмес (азар, азан, багымдат, пенде, жан, кожо, кудай ж.б)

Жогоруда көрсөтүлгөндөй, терминдерди түзүүдө арабизм жана иранизмдерге (араб бир кыйла чек коюу маселеси сунуш кылынган. Ошондой болсо да, этимологиясы жагынан жогорудагы тилдерге тиешелүү болгону менен, кыргыз тилине мурда эле сиңип кеткен ж.б. тилдерден өздөштүрүлгөндүгү сезилбей калган бир катар сөздөр терминдик мааниде колдонулуп калганын байкабайбыз. Мисалы: мамлекет, адабият, саясий, тарых, дин, аракет, акыл-эс, алкым, эсеп, илим, китеп, чарчы, көөдөн сыяктуу сөздөрдүн көпчүлүгү чарбалык карым-катнашка байланыштуу тиричилик тармактарына тиешелүү түшүнүктөрдүн атоолору болуп, алардын бир кыйласы жалпы элдик тилге сиңип, ал эми айрымдары кээ бир жергиликтүү диалектилер тарабынан гана өздөштүрүлгөндүктөн, колдонулуу мүмкүнчүлүгү чектелген сөздөрдөн болгон.

Мына ушундай шартта, биринчиден, караңгы элди диний ишенимдердин чидерин куткаруу үчүн жана пролетардык, интернационалдык терминдердин кеңири пайдаланууну сунуш кылган принцип улуттук терминологиянын калыптанып, келечекте өрчүшүн багыттаган туура принциптерден болгондугун кыргыз илимий терминологиясынын жарым кылымдык тарыхый тажрыйбасы ырастады.

Ошентип, кыргыз тилинде терминологиялык системаларды түзүүнүн тарыхы жарым кылымдан ашып калды. Кээ бир илим тармактарынын терминологиясынын негизги нугу 20-жылдардын аягында эле түзүлө баштагандыгы белгилүү.

Кыргыз улуттук терминология системаларын түзүү зарылчылыгы жаңыдан гана өнүгө баштаган илим тармактарынын негиздерин эне тилде окутуу, үйрөтүү, саясий-массалык, адабий жана идеологиялык көз караштарды калайыкка жайылтуу максатында, кыргыз тилинде күндөлүк, жумалык, айлык басма сөз булактарын басмадан чыгаруу, окуу куралдарын, программаларды иштеп чыгуу, ар кандай чыгармаларды орус жана башка тилдерден кыргызча которуу зарылчылыгына байланыштуу туулган.

Терминологиялык системалардын кыргызча бөлүгүн түзүүдө, жогоруда белгиленгенде, терминдик маанидеги советтик-интернационалдык сөздөрдү төл сөздөр менен которуп, аларды толук баалуу терминдик сапатка көтөрүүгө жетишүү эле. Натыйжада азыр тилибизде күрөш-борьба, бийлик-власть, борбор-центр, чечим- решение, буйрук-

приказ, долбоор-проект, унгу-корень, көрсөтмө-указание, чыгарма-произведение, муун-слог, мейкиндик-пространство сыяктуу толуп жаткан төл сөздөр күндөлүк турмуштагы тиги же бул түшүнүктөрдү билдирүүдөн башка, атайын мааниге ээ болуп, термин катарында ийгиликтүү пайдаланылып келген.

Эгерде эне тилде советтик-интернационалдык терминдин маанисине толук келүүчү төл сөз жок болсо, же ал түшүнүк тилибизде мурда болбосо, андай учурда ошол терминдин орус тилиндегиси которулбай алынышы сунуш кылынган. Натыйжада кыргызча терминологиялык системалардан коммунизм, союз, совет, революция, станция ж.б. сөздөр тиешелүү термин катары которулбай, даяр алуу салты туулду.

Ар бир тилдеги илим тармактарында атайын мааниде колдонулуучу сөздөрдү (терминдерди) жыйнактап, системалаштырып, сөздүк түрүнө келтирүүнүн теориялык жана практикалык мааниси өтө чоң. Кыргыз ССР илимдер академиясынын прездиумуна баш ийген Терминология комиссиясы тарабынан басылып чыгарылган орусча-кыргызча терминологиялык сөздүктөр долбоор иретинде жарыяланып, адистер тарабынан талкуудан өткөндөн кийин гана колдонулууга сунуш кылынган. 1938-жылдан баштап география (авторлору Б.А. Лунин, А. Үмөталиев), математика (1939-жылы, А. Стамбеков), адамдын анатомиясы жана физиологиясы (1939-жылы, Д. Чолпонкулов), физика (Н.М. Абрамов) терминдердин орусча-кыргызча сөздүктөрү (тизме түрүндө) жарык көрөт. Улуу Ата Мекендик согуштан кийин бул иш улантылып, 1949-жылдан баштап, ушул күнгө чейин терминологиялык сөздүктөр жарык көрдү. Алар азыркы кездеги илим тармактарынын кыйласын камтыйт: география, математика, адамдын анатомиясы жана физиологиясы, физика, химия, астрономия, адабият таануу, педагогика, музыка жана театр, укук, тамак-аш өнөр жайы, архитектура-курулуш, автоматика, психология ж.б.

Кыргыз ССР илимдер академиясынын прездиумуна баш ийдирилген Терминком жетекчиликке алып жаткан жобону Кыргыз ССР министрлер совети (1966-жылы 16-апрелде №147) бекиткен. Аталган жобого ылайык, терминком терминдерди түзүүгө адистерди тартат. Адегенде сөздүктөр долбоор иретинде чыгып, бир жыл ичинде ар тараптуу талкуудан өтүп, андан соң жалпы колдонууга биротоло сунуш кылынып, экинчи ирет басылып чыгат да, ал бардык басма сөз органдары үчүн сөзсүз бузулбай колдонулуу укугуна ээ болот. Ушул жобого ылайык терминологиялык сөздүктөр эки, үч жана төрт ирет басылып чыкты. Сөздүктөрдүн саны алар камтыган лексикалык материалдын (терминдердин) көлөмү өтө көп эле. Аталган илим тармактары боюнча терминдердин саны жарыяланган сөздүктөрдөгү көлөмүнө караганда алда канча арбын болсо да, кандай гана терминологиялык система болбосун, ал көбүнчө илимдин белгилүү учурдагы көлөмүнө тиешелүү терминдерди гана камтый алат.

Ал эми өнүккөн Социализм мезгилинин урунт белгилеринин бири- илимий-техникалык прогресстин өркүндөшү, өндүрүш процесстеринин ургалдашуусу, автоматташтырылуунун күч алышы, жалпы сабаттуулук, орто жана жогорку билим берүүнүн кулач жайышы, калктын маданий деңгээлинин жогорулаш шарттарында терминологиялык лексика профессионализмдиктин чегинен чыгып, улуттук жана жалпы элдик тилдердин лексикасынын зарыл, составдык болүгүнө айлана баштады.

Терминдерди түзүүдө тилибиздин морфологиялык жана синтаксистик каражаттары да кеңири пайдалангандыктан, төл сөздөр менен өздөштүрүлгөн сөздөр бирдей даражада терминдерди түзүүгө негиз болду. Маселен: абстракция -абстракциялоо, “абстракция”,

“абстрактуу”, кооперация-кооперативдүү, кооперативдешүү, законодательный - “закон чыгаруучу” болуп которулуп, ар түрдүү түзүлүштөгү терминдерди пайда кылды. Ошондуктан, азыркы кыргыз адабий тилинин лексикасынын неологизм деп аталган жаңы катмарынын басымдуу көпчүлүгүн илим-техникадагы жана коомдук-саясий түшүнүктөрдүн атоолору болгон терминдер түзөт.

Терминдерди даяр кабыл алуу, сөзмө-сөз которуп алуу, аларды ар кандай адабий булактарда колдонуу жазма адабий тилдин лексика – стилдик өзгөчөлүтөрүнө орчундуу таасирин тийгизип, анын стилдик ар түрдүү түзүлүшүнө алып келди. Тилибиздин сөздүк курамы байыды. Термин которулуп алынса да, которулбай алынса да анын алгачкы формасы кайсы сөз экендиги, ошондой эле туунду формасында кайсы сөз түркүмүнө өткөндүгү, аны жасаган кайсы мүчө, анын кыргыз тилинде шайкеш эквиваленти барбы, ушул жактарды да толук эске алмайынча, терминди туура которуп алуу же анын негизин котормосуз алып, эне тилдеги мүчөлөр менен жабдуу маселеси оордошот. Бул абал энчилүү аттарга байланыштуу түзүлгөн ар кандай саясий, философиялык, диний ж.б. агымдарды же көз караштарды билдирүүчү терминдерге да тиешелүү.

Кыргыз тили Советтер Союзундагы бир топ тилдердей, жаз жазмалуу тилдердин тобуна кирет. Бирок ана менен тектеш татар, азербайжан, өзбек, түрк ж.б. тилдер эски жазма традициялуу тилдер . Ошолордун ичинен, мисалы, азербайжан, өзбек тилдеринде (алардын белгилүү тилчи-илимпоздорунун санагы боюнча) жеке эле терминологиясы эмес, жалпы лексикасынын 40-50% араб-иран тилдеринен өздөштүрүлгөн сөздөрдөн турат. Бул абал алардын узакка созулган тарыхый өнүгүшү калкы араб, иран тилдеринде сүйлөгөн өлкөлөр менен саясий, адабий, маданий жана экономикалык өз ара катнаш, таасирдин натыйжасында түзүлгөн.

Кыргыз тилинин жазма адабий тилге айлануу, ал тепкичке көтөрүлүү тагдыры өзгөчө кырдаалда калыптанды: орус маданияты кыргыз турмушуна туш тараптан жайылып, ал өсүмдөргө жаңыны жараткыч таасири менен дем, күч киргизди. Натыйжада орус тили аркылуу кыргыз тилине түрдүү каналдар менен (адабият, котормо, басма сөз, экономикалык жана маданий байланыш, түздөн-түз өз ара катнаштын натыйжасында оозеки таасир) көптөгөн сөздөр, түшүнүктөр келип кирди.

Болгондо да, бул жагымдуу таасир кече-бүгүн эле башталган жок. Ал байланыштын күчөгөнү, өнөкөт салтка айланган тарыхы жарым кылымдан ашты. Анын натыйжасында эне тилдин сөз байлыгы арбыды, оозеки тилибиз өнүккөн, өрүшү кенен, мүмкүнчүлүгү чексиз, адабий, жазма тилге айланды, анын стилдик салаалары пайда болду (көркөм адабий, публицистика, иш кагаздарынын, илимдин ж.б.). Кандай гана тил болбосун, ал экинчи бир тилдин таасирин өзүнүн эрежелерине баш ийдирип, алардын чегинде өздөштүрө тургандыгы белгилүү. Демек, орус тилинен өздөштүрүлгөн сөздөр да кыргыз тилинин эрежелерине баш ийет.

Ал эми орус тилинен кирген өздөштүрүүлөрдүн хронологиялык чеги Улуу Октябрь социалисттик революциясына чейинки жана андан кийинки болуп, эки мезгилге бөлүнүп жүрөт. Октябрь революциясына чейинки кыргыздардын орустар менен түздөн-түз байланышы адегенде чектелүү гана коомдук чөйрөдө жүрүп, бара-бара өз ара катнаштын чеги кеңейет.

Орус тилинин таасири менен революцияга чейин эле жогоруда саналгандай тике (сөзмө-сөз) өздөштүрүүлөрдөн башка, жаңы түшүнүктөрдү тилдин өз ресурстарынын

эсебинен жасоо ыкмасынын натыйжасында катары да жаңы сөздөр пайда болгон. Мисалы: орус тилиндеги токойду коргоочу маанисиндеги “лесник”, “лесничий”-токойчу, токой кесип алуу укугун берүүгө байланыштуу белет, белетчи сыяктуу сөздөр пайда болгон. Ушундай эле жол менен чен жана ченчи (“земле мер”) деген сөздөр жаралган. Ошентип, орус тилинен өздөштүрүлгөн сөздөр кыргыз тилинин эрежелерине баш ийдирилип, төл сөздөрдөн да жаңы маанидеги туунду сөздөрдү жасоо үчүн негиз болууга толук жарамдуу каражаттардан боло баштаган. Ошентип, орус тилинин Улуу Октябрь социалисттик революциясына чейин эле кыргыз тилинин баюу, өркүндөө булагынын бирине айлануусуна негиз салынган.

Бул фактылар академик В.В.Виноградовдун “Орус тилинин коңшулаш тилдерге революцияга чейинки таасири менен анын азыркы мезгилдеги СССР элдеринин тилдерине тийгизген таасиринин арасында терең, принципиалдуу айырма бар” – деген пикирин дагы бир жолу ырастайт. Орус тили жана кыргыз тилдеринин карым-катышы өтө эле ар тараптуу, терең жана түрдүүчө мүнөздө экендиги көбүнчө лексикадан байкалат.

Кыргыз тилинин лексикасынын ар тараптуу баюусуна өбөлгө шарттар пайда болду. Алар экономика жана маданияттагы кайра жаралуулар; жалпы улуттук жазуунун түзүлүп, анын коомдук милдетинин кеңейиши; орус классикалык чыгармаларын которуу; искусствонун өркүндөшү, улуттук адабияттын жаңы жанрларынын пайда болушуна (роман, повесть, драматургия) байланыштуу кыргыз тилинин лексикасынын байышына ар тараптуу шарттар түзүлдү.

Терминологиянын илимий өбөлгөлөрүн негиздеп, аларды изилдөө иштеринин алгачкы чыйыры Кусейин Карасаев тарабынан салынгандыгын анын 1930-жылы “Кызыл Кыргызстан” газетасына жарыяланган макаласы күбөлөйт. Макалада негизинен Билим комиссиясы иштеп чыккан жоболорду ишке ашыруу практикасынын алгачкы кадамдарындагы аракеттер баяндалат.

Терминологиянын негизги таламдарынын аткарылышы илимпоздордун жана сынчылардын көңүлүн андан кийин дагы өзүнө буруп келген. Ата Мекендик согуштун алдында жаңыдан системалуу түрдө колго алына баштаган атайын сөздүктөрдү түзүү иштери согуш бүткөндөн кийин кайрадан жанданып, түзүлө баштаган терминологиялык сөздүктөрдө, биринчиден: факт материалдар топтолуп, экинчиден: алар изилдөө булактарына айланышы менен терминология системаларынын түзүлүш жана өнүгүш багыттары жөнүндө атайын изилдөөлөр жана макалалар пайда боло баштаган. Алардын алгачкыларынын бири – Ж. Шүкүровдун кыргыз терминологиясынын ар кайсы маселелерине байланыштуу изилдөөлөрү. Кыргыз терминологиясынын илимий негиздерине тиешелүү теориялык пикирлер белгилүү окумуштуу Б.М. Юнусалиевдин эмгектеринде да бар. Ал терминология маселесин атайын планда иштеп чыкпаса да, өзүнүн “Киргизская лексикологиясында” орус тилинин Улуу Октябрь социалисттик революциясынан кийинки таасирине байланыштуу терминдерди өздөштүрүп алуунун жана анын ыкмаларынын түрлөрүн баяндап, тил ара карым-катнаштын тиги же бул тарыхый шартка ылайык өркүндөшү же басаңдашынын себептерине токтолуп, азыркы учурдун аталган кырдаалдарга лексикасынын толукталышын шарттаган өзгөчөлүктөрүнө айрыкча көңүл бөлгөн. Ал эми Б.М. Юнусалиевдин татаал сөздөрдүн жасалыш ыкмасына арналган макаласы болсо татаал терминдердин өзгөчөлүктөрүн илимий туура ачууга сөзсүз таасирин тийгизген эмгек катары бааланат.

Кыргыз улуттук терминологиясынын проблемаларын илимий-изилдөөнүн республикадагы ийгиликтери катары аталган маселенин тиги же бу тармактарына тиешелүү

кандидаттык диссертациялар иштелип чыккан. Алар негизинен эки аспекти – элдик терминологиялык (б.а. профессионал) лексиканын маселелерин жана илимий терминология салааларын камтыйт.

Аталган диссертациялардын биринчи тобунда (Т. Дүйшөналиев, Т. Назаралиев, А. Биялиев болушкан, үчөөнүн тең илимий жетекчиси академик К.К. Юдахин) улуттук тилде эзелтен бери чарба тармактарында (мал чарбачылык, курулуш жана аңчылык) профессионализм катарында колдонулуп келген сөздөрдөгү терминдик касиеттер советтик тил илиминде иштелип чыккан критерийлердин негизинде талданып, айрым сөздөрдүн семантикалык жана пайда болушу жөнүндө сөз болот.

Ал эми диссертациялардын экинчи тобунда болсо (А. Исабекова, Т.Базаркулова, жетекчиси Б. Орузбаева; В. Закирова, жетекчиси С. Кудайбергенов) илимий тармактык терминология (коомдук-саясий, биология жана грамматика) талданып, аталган терминология системаларын түзгөн сөздөрдүн жаралуу булактары, терминдик касиеттери, алардын лексика-грамматикалык өзгөчөлүктөрү, терминдердин окуу куралдарында жана басма сөз бетинде колдонулушу, андагы байкалган чар жайыттыктар, тартипке келтирүүнүн чаралары, ошондой эле тиешелүү терминологиялык сөздүктөр менен башка колдонмолордун арасындагы айырмалар сыяктуу маселелер талдоого алынган.

Колдонулган адабияттар:

1. Б.Ө.Орузбаева. Кыргыз терминологиясы. Мектеп: 1983, 19-37.
2. Б.Ө.Орузбаева. Улуттук терминологиялык системаларды изилдөөнүн кезектеги милдеттери, Кыргыз терминологиясынын маселелери. Илим, Фрунзе:1972, 3-12.
3. Б.Ө.Орузбаева. Кыргыз адабий тилинин жалпы элдик негизи жөнүндө. Илим, Фрунзе: 1968.
4. Б.Ө.Орузбаева. Бирдиктүү терминологиялык талаптар жөнүндө. «Мугалимдерге жардам», 1968.
5. Б.Ө.Орузбаева. Энциклопедия жана терминология, Кыргыз терминологиясынын маселелери, Илим, Фрунзе: 1971. 3-14.
6. Б.Ө.Орузбаева. Кыргызча-түркчө сөздүк. Бишкек: 2013.

Рецензент: ф.и.к., доцент Каратаева С.

УДК 81'44

DOI 10.33514/1694-7851-2020-2-141-144

Муктарбек кызы Ширин

КР УИАнын Ч.Айтматов ат. ТАИнин илимий кызматкери

МАМЛЕКЕТТИК ТИЛ – УЛУТТУН КЕЛЕЧЕГИ

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЯЗЫК – БУДУЩЕЕ НАЦИИ

STATE LANGUAGE - THE FUTURE OF A NATION

Аннотация: Бул макалада мамлекеттик тилдин келечектеги ролу жана маанилүүлүгү жөнүндө каралган.

Түйүндүү сөздөр: улуттук тил, элдик оозеки чыгармачылык, “Манас” эпосу.